Recensie verschenen in **Kort Manifest**, nov.-dec. 2006, nr. 151, blz. 7-9

ELIAS, UNSER ERBITTERSTER GEGNER

Edwin Truyens

Pieter Jan Verstraete, **Hendrik Jozef Elias**, Verstraete, Kortrijk, 2005, **Deel 1** 506 blz. en **Deel 2** 732 blz., ISBN 90-803018-5-X, 70 €

Op zaterdag 1 oktober 2005 stelde Pieter Jan Verstraete zijn monumentale biografie gewijd aan Hendrik Jozef Elias (° 12 juni 1902, + 2 februari 1973) voor aan een ruim en bijzonder geïnteresseerd publiek tijdens een plechtigheid in het auditorium De Schelde van het Provinciaal Administratief Centrum te Gent. Na een verwelkoming door Frank Augustyn en een inleiding door Jean-Pierre van der Meiren, lid van de Bestendige Deputatie van de Provincie Oost-Vlaanderen, mocht de begenadigde causeur, professor emeritus Ludo Simons, het boek officieel voorstellen. Wim van der Elst en Pieter Jan Verstraete besloten het officiële gedeelte.

Op vrijdag 7 oktober 2005 publiceerde Marc Reynebeau een artikel in **De Standaard der Letteren**, waarin hij de Elias-biografie recenseerde in combinatie met een toen eveneens pas verschenen Borms-biografie en een deel van de biografie van Frans van Cauwelaert. Het orakel wist te verkondigen dat het werk van Pieter Jan Verstraete kwalitatief niet goed is, maar als u ziet hoeveel dagen er liggen tussen de voorstelling en de recensie en u weet dat Reynebeau het boek niet eerder in zijn bezit had dan anderen, dan beseft u onmiddellijk dat hij het werk onmogelijk kan gelezen hebben. Een totaal gebrek aan ernst !

Aangezien de Elias-biografie lang niet het enige belangwekkende boek is dat het levenslicht zag in 2005 en deze recensent er prat op gaat dat hij alle boeken die hij bespreekt, vooraf in extenso leest, hebt u, al te lang, moeten wachten op deze beoordeling. Nu ik eindelijk mijn kritiek mag neerschrijven, ben ik mij er eens te meer van bewust dat het véél gemakkelijker is om een boek de vernieling in te schrijven, dan er een de hemel in te prijzen. In dat laatste geval loopt men immers het risico dat men bij de lezer nogal vlug een indruk van overdrijving zal nalaten en dat is contra-productief. Nochtans, en noteer goed: zonder enige overdrijving, Pieter Jan Verstraete is erin geslaagd om de wat grijze, weinig sexy persoonlijkheid van Hendrik Jozef Elias om te toveren in een mens van vlees en bloed, met zijn kwaliteiten en gebreken. Als men het tweede boekdeel na lezing dichtklapt, heeft men warempel de indruk dat men de figuur van Elias eindelijk heeft leren kennen en doorgronden. Ik haast mij om eraan toe te voegen, Pieter Jan Verstraete neemt zijn taak als geschiedschrijver zeer ernstig en schrijft geen hagiografieën. Hij probeert Elias dus niet beter voor te stellen dan deze uit de historische feiten en documenten te voorschijn komt. De biograaf heeft bij mij niettemin bewerkstelligd dat ik de politicus Elias voortaan met wat meer begrip en sympathie zal bejegenen dan voorheen. Voor de historicus Elias had ik voordien reeds alle respect en dat is nu alleen maar toegenomen.

Na 1.100 bladzijden biografie is ook min of meer duidelijk geworden welke de werkelijke opvattingen waren van Elias inzake de Groot-Nederlandse gedachte. In een artikel dat in 1923 in het tijdschrift **Vlaanderen** verscheen, belijdt Elias, in navolging van Pieter Geyl, de Groot-Nederlandse gedachte, al beseft hij dat het niet gemakkelijk zal zijn om Vlamingen en Nederlanders in één staatsverband samen te brengen. (blz. 89) In een brief aan Robrecht de Smet d.d. 19 september 1923 is hij zeer formeel: *"Wij, Vlaamsche nationalisten, moeten er steeds nadruk opleggen dat waar wij spreken van Vlaamsch nationalisme wij dit enkel bedoelen als de drang van het Vlaamsche volk om trapsgewijze weer te keeren tot de eenheid van den Nederlandschen stam."* (blz. 122) Elias is dan nog niet actief in de partijpolitiek. In 1930 klinkt een heel ander geluid in het rapport voor het Vlaamsch Studiecomité voor politieke, sociale en kultureele aangelegenheden waarin hij besluit: *"dat er gestreefd moet worden naar de eenheid van de Nederlandse cultuur, en een actie voor een onmiddellijke verwezenlijking van Groot-Nederland is niet wenselijk."* (blz. 199) Vanaf dan wordt hij door de radicale Dietsers gerekend tot het heir van de demo-federalisten en dat is uiteraard niet als compliment bedoeld. In 1938 stelt Elias: *"Ons ideaal (Groot-Nederland) zal niet verwezenlijkt worden door officieele regeeringen: het zal in Noord en Zuid groeien uit het volk en, volgens de stelregels van de democratie, den staat dwingen van te volgen…"* (blz. 373)

In januari 1945 schreef Elias een politiek testament, waarin hij op het eerste gezicht een standpunt inneemt om enkele lijnen verder het tegenovergestelde te poneren: *"Aan mijn principiële opvattingen*

is, inzake het nationaliteitenvraagstuk in België, niets veranderd. Ik geloof niet in het bestaan van een zogenaamde belgische ziel, van een belgisch volk. Ik ben overtuigd dat de toekomst ligt in de hereniging der Nederlanden en ik blijf de mening toegedaan dat deze hereniging steviger en duurzamer zal zijn zonder dan met de Walen. (…) Ik ben steeds een tegenstander geweest van alle onberedeneerd Groot-Neerlandisme of alle onpraktische Dietse ideologie. (…) Ik heb steeds geweigerd om mij aan te sluiten bij diegenen die de eis: onmiddellijk Groot-Nederland als voorwaarde zouden hebben wensen te stellen voor hun collaboratie." (blz. 788)

In 1947 tenslotte adviseert hij Frans van der Elst: *"Begin om de liefde Gods niet met een groot-nederlandsche verklaring! Heb een nationalistische verklaring, gebruik er een staatsche formule voor en laat daarna, als 't komt, als noodzakelijk gevolg zelfs, den Belgiek in de lucht vliegen, maar zeg het niet!"* (blz. 902)

Elias was zich zonder enige twijfel bewust van het gegeven dat de Vlamingen Nederlanders zijn en dat Vlaanderen en Nederland idealiter één staat moeten vormen. Hij was echter te veel realpoliticus om die waarheid onverkort te belijden. Hoewel een en ander wellicht meer nog met pleinvrees dan met realpolitieke inzichten te maken heeft. Wat er ook van zij, Frans van der Elst heeft de raad van Elias spijtig genoeg zeer goed opgevolgd, met alle noodlottige gevolgen vandien: dit apenland is nog altijd niet in de lucht gevlogen en de Nederlandse gedachte is in de partijpolitieke wereld sedert het einde van de Tweede Wereldoorlog een marginaal verschijnsel.

Elias mocht dan al pleinvrees hebben in verband met de Nederlandse gedachte, het ontbrak hem als politicus zeker niet aan moed. Hoewel hij, op zijn zachtst gezegd, enige terughoudendheid aan de dag legde inzake de door Staf de Clercq opgestarte collaboratiepolitiek tijdens de Tweede Wereldoorlog, nam hij toch zijn verantwoordelijkheid op door na het overlijden van De Clercq op 22 oktober 1942, het leiderschap van de Eenheidsbeweging VNV op zich te nemen. Hij had het liever niet gedaan en de Duitse SS-instanties mochten Elias helemaal niet. SS-Obergruppenführer Gottlob Berger schreef over Elias in oktober 1942: *"Bis jetzt war Elias, ohne es begründen zu können, unser erbitterster Gegner."* (blz. 534) Het liefst van al wilde Elias de collaboratie terugschroeven, maar hij was de gevangene van de politiek die door zijn voorganger was uitgestippeld. Het resultaat was wel dat hij een voortdurend gespannen verhouding had met de Duitse bezetter, de SS-instanties in het bijzonder. Uiteindelijk zou hij trouwens op 9 januari 1945 door de Gestapo gearresteerd worden. Het zou hem allemaal niet helpen toen hij na de oorlog voor de Krijgsraad en het Krijgshof moest verschijnen: Elias werd veroordeeld tot de doodstraf en deze werd op 2 april 1951 omgezet in levenslange hechtenis. Op donderdag 24 december 1959 mocht hij als een vrij man de gevangenis verlaten, na 14 jaar, 11 maanden en 24 dagen. Hij was toen 57 jaar.

Gelukkig heeft Elias die lange gevangenistijd zo goed mogelijk benut. In 1923 was hij afgestudeerd als historicus en aanvankelijk was hij ook beroepshalve als historicus actief. Hij wilde trouwens een academische carrière uitbouwen. Toen hij een leerstoel aan zijn neus zag voorbijgaan om politieke redenen, besloot hij alsnog rechten te gaan studeren. Hij was doctor in de rechten op 10 oktober 1929 en werd advocaat. Vervolgens werd hij partijpolitiek actief. In de gevangenis keerde hij terug naar zijn eerste liefde en legde de grondslag voor de twee standaardwerken die hij in de jaren zestig zou publiceren: **Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte, 1780 – 1914** en **25 jaar Vlaamse Beweging 1914 – 1939**. Pieter Jan Verstraete besteedt uitgebreid aandacht aan het werk van de historicus in deel E, nl. van bladzijde 973 tot 1056. Het is uitstekend dat Vertraete zoveel aandacht heeft voor de historicus en zijn wetenschappelijke publicaties. Elias was immers een topverantwoordelijke in zowat twee decennia bewogen politieke geschiedenis en dan is de verleiding groot om die periode te overbelichten. Zijn betekenis als historicus is echter minstens even belangrijk, zoniet belangrijker.

Een historisch verantwoorde biografie schrijven van een erudiet man als Elias, was geen kleine uitdaging voor Pieter Jan Verstraete. Verstraete is echter met glans in zijn opdracht geslaagd. Opgesmukt met een indrukwekkend notenapparaat, een indrukwekkende bibliografie en een handig personenregister, heeft hij een vlot leesbare biografie geschreven. Dit laatste klinkt uiteraard als een tot op de draad versleten cliché, maar in dit geval strookt het niet alleen met de werkelijkheid, maar bevat die zinsnede ook een heel belangrijke boodschap. Ik kan mij voorstellen dat velen niet alleen door de prijs, maar vooral door het grote aantal bladzijden worden afgeschrikt om zich dit werk aan te schaffen. Volkomen ten onrechte! Verstraete heeft het afwisselende en vooral dramatische leven van Elias zo vloeiend verwoord, dat men geboeid blijft lezen van het begin tot het einde.